

A LEVÉLÍRÓ BETHLEN MIKLÓS ARCKÉPÉHEZ

—Két kiadatlan levél közlésével—

Az önéletíró kancellár után ismerjük már az imádságírót,¹ az építész,² de még így is nagyon sok vonás hiányzik Bethlen Miklós portréjából, amely nem lehet teljes ieveleinek vizsgálata nélkül. Hiszen az önéletírások alapkérdésével, a „költészet és valóság” viszonyával kapcsolatos kétségek eloszlatását — vagy megerősítését — leg-
hatékonyabban a levéltári kutatás segítheti elő. A ma sem nélkülözhető levéltári búvárlat fontosságára és nélkülözhetetlenségére jó példa a Bethlen Miklósról is sok adatot összegyűjtő Herepei János munkássága.³

Bethlen Miklós felbecsülhetetlen értékű és mennyiségű levelezése nincs összegyűjtve. Ezért közleményünk inkább ama próbálkozások számát szaporítja, amelyek a nagy erdélyi államférfi és író személyének és pályájának képét próbálják árnyalni, levelei alapján, s egyúttal sejtetni a Bethlen Miklós-i levél sajátosságait. Az itt bemutatott levélrészletekkel, illetve levelekkel azt is szeretnénk bizonyítani, hogy Bethlen Miklósnak is vannak művészi megformálású, irodalmi értékű levelei, akárcsak mesterének, Zrínyi Miklósnak, s hogy e levelek közül a korábbiak esetleg az *Önéletírás* irodalmi igényű — ha nem is szándékú — előzményeit jelenthetik. A levelek *művészi értékének* feltárása nem volt az eddigi kutatások középponti kérdése, a legtöbb levélközlőt (és olvasót) a levelek forrásértékének vizsgálata érdekelte. Ennek talán az lehet az oka, hogy Bethlen Miklós missziliseinek legnagyobb része közügyekkel, perekkel, kereskedelemmel foglalkozik; rendelkezik és utasításokat ad, s a levelek tartalma természetesen megszabja azok formáját is. Nyilvánvaló hát, hogy az ilyen levelekben hiába is keresnénk a lírai hangot, a személyességet. A sok gazdasági jellegű levél között mégis meg-megbűjünk egy-két bensőséges hangvitelű részlet, csakhogy a kérgesebb nyelvű környezet rákövül ezekre a Németh László-definiálta „szépírói szigetekre”.⁴

Előljáróban még annyit, hogy vizsgálódásainknak objektív határai vannak, és közleményünk egy nagyobb, átfogóbb munkának a részlete, amely kiterjed Bethlen Miklós viszonylag teljes levélanyagának feldolgozására. Jelenleg figyelmünket a kiforrottabb, az *Önéletírás*-hoz időben közelebb álló levelekre összpontosítottuk.

A legkorábbi időpont, amelyhez visszanyúlunk, a Bethlen Miklós első házasságát (1668) megelőző időszak. A leendő feleséghez, Kún Ilonához írja a következő levelet, amelyben érdemes megfigyelni a barokkos kifejezésmódot, azt a szóáradatot, amellyel gyengéden éleli körül kedvesét:

„Édes egyetlen gyönyörűségem! Mivel az vak és bolond szerencse vagy hogy a pogányok istenit ne imádjuk, vagy csak emlékezettel is az dolgok úgy hozzák, hogy az mikor tü egyik

¹ Gyenis Vilmos: *Bethlen Miklós Imádságoskönyve*. ItK. 1957. 63—78.

² B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest 1970. 158—170.

³ Bethlen Miklós ifjúkoráról az *Önéletírás*-on kívül máig is legtöbb adatot Herepei János *Néhány adat [gróf] Bethlen Miklós tanuló-éveiből* című írása közöl: Erd. Múz. 1938. 291—298. és *Adattár II.* 593—603.

⁴ Németh László: *Az én katedrám*. Bp. 1969. 134.

ország szegletében, és akkor az másikban lakjam, ha mikor közelb esnék is egymáshoz, mint, most, én ismét eltávozom...” „Ha Isten módot ad benne, selyemből csináltak egy bokrot, de megkívánom édes görlicém, hogy rászolgálj, az mit elődbe írtam, frd meg. Az bibliát szorgalmasan olvasd, én nékem is igen szépen írj, s tudósíts egészségedről, s arról is, mennyit írtál már s az bibliát is meddig olvastad. Arról bár ne tudósíts, hány himet varrottál, vagy hány orsó fonalat fontál, mert az ügyis talám gyertyabélnék volna jó, vagy annak sem, édes szerelmes kis nagyanyám... mert te kis tolvaj mind elraboltad az szívetem még az tavasszal. Maradok is, édes szerelmes szíven, szép kis görlicém holtig tökéletes szeretőd, igaz hü mátkád.”⁵

A férfi Bethlen Miklós sok tulajdonságát elárulja e levél, most a benne rejlő évdőd, gyengéd humorra hívnánk fel a figyelmet, amely már Mikes hangját ígéri.

Közben a tisztségével járó, hivatalos minőségében írt levelek száma nő, s egyúttal a stílusa levetközi kezdeti darabosságát. 1674-ből való az üldözött Bánffi Déneshez írt levél, amelynek különösen érvelő, rábeszélő része méltó a figyelemre, ahol a stílus a cél szolgálatában áll:

„Istenért uram gondold el hazádnak következhető veszedelmét, szép régi familiádnak hírét, nagy jószágodnak virágzó állapotját, az egy gyermekednek szerencséjét, feleségednek fogságát és ez világi mulando dolgoknak utána az örökkévalóságot, és ne légy oka az vérontásnak, ne fegyverkezzél, mert mit nyersz vele?”⁶

A levél emlékét megtaláljuk az *Önéletírás*-ban is:

„...írek én külön néki egy levelet, hogy küldje hiteles emberét, hadd vigyem ki abból a tévelygésből az elméjét, hogy nekünk egynehány ifjú legénynek tulajdonítja; bizony megcsalja magát, mert országgal vagyon dolga, mü csak szolgák vagyunk, eszközök benne”⁷

A fenti két idézet bizonyosság az *Önéletírás* forrásként való használhatóságára.

A Bánffi-per után nem sokkal Bethlen is börtönbe kerül. A „fogarasi korszak” néhány remekbe szabott levelet eredményez, főleg Teleki Mihályhoz írja őket, amelyekben megszorodnak a hasonlatok, metaforák, bibliai idézetek, „locusok”. A levelek központi témája igazságtalan bebörtönzése és a kiszabadulás reménye:

„...mért oh! lelkem Uram, ki nagy bün az büntetésre méltó nagy gonoszt büntetlen el-türni, de bizony szintén olyan nagy, vagy talám még nagyobb az ártatlan büntetni...Én pedig ...oly ártatlan vagyok mint az Kegyelmed legkisebb gyermeke.”⁸

Mindkét rabságában érzékenyen reagál a külvilág jelenségeire. „Az lakatot is szinte most veték fel az audientiaás házam ajtajára, mely jele, hogy már le kell fe-küdni”⁹ —, Bécsben pedig csatlakozott a kis magyar kolóniához „Egy Mokus melyis nem regenn jött ide s — ollyan Sziligy massat nem lattam”¹⁰

„Igazságtalan rabsága ha meg nem is törte, elkedvetlenítette, megnövelte elkese-redését. Felesége hosszas betegsége, majd halála, kisgyermekének egymás után való pusztulása csak súlyosbította a rászakadt sorsot, s a korábban világi hatalomról, dicsőségről álmódzó lelkes, tüzes ifjú magabafordult, töprengő, elmélyedő, mindent százszor is megfontoló, óvatos férfi lett. Mind többet gondolkozik a vallás dolgain — mély hite vezette át a megpróbáltatás súlyos napjain is —, s lassankint egyetlen vígaszává, örömévé a Szentírás lesz.

⁵ Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen család története*. Bp. én. [1927]. 302—303. Nem betűhív közlés.

⁶ Lukinich: *i. m.* 324.

⁷ Bethlen Miklós *Önéletírása*. Bp. 1955. I. köt. 249. Bev. Tolnai Gábor. Kiad. V. Windisch Éva.

⁸ Teleki Mihály *Levelezése*. Kiad. Gergely Sámuel. Bp. 1916. 238. VII. köt.

⁹ *U. o.*

¹⁰ Géber Antal: *Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról*. ItK 1905. 161.

Értsd: ...olyan szelid, hogy mását nem láttam.

A politikai élettől nem húzódik vissza, de régi hevességét hiába keresnénk már.”¹¹ A 90-es évek közepétől kezdenek szaporodni azok a levelek, amelyekben „nyomorúságos állapotáról” panaszkodik. Az 1696—98-ból származó levelek alaphangja szomorú; ligát szerveznek ellene, nem érzi biztonságban magát. Rosszakaróinak száma növekszik, a gubernium is állandó „szomorúsagra es panaszokra” ad okot; javaslatait nem veszik figyelembe, leveleit válaszolatlanul hagyják, az eseményekről, határozatokról nem értesítik. A kancelláriához címzett feliratainak visszatérő motívuma jó hazafiságának kényszerű bizonygatása.

Ezzel már az *Önéletírás* világához jutottunk. E korszakhoz tartozik az a két kiadatlan levél is, amelyet teljes terjedelmében közreadunk.¹² Az első levélből csak úgy kilángol a lelkiállapotára utaló néhány sor; jól illusztrálja azt a légkört, amelyből az *Önéletírás* táplálkozik, és amely Bethlen Miklós-i megfogalmazásban adja tudunkra ugyanazt, amit a korról fentebb mondottunk.

„en nem tudok mind ezekről a' fenn forgo materiakról mar többet es jobbat irni. Es úgy el untam hogj maid leis tettem mar elmemet tam de publicis Quam privatis omnib[us] Es vettem magam[na]k tsak az en I[ste] nemmel valo Soli loquiumot, mentere hagvan mind Hazám, mind Hazam dolgat a' hova az I[ste]n ki vezérli ebből a' szelveszből. A 146. Soltart gjakran eneklem, Ugj latom Vilag Ur[na]k nem en leszek ados, hanem ő leszen nekem. Senki sem mondhatja. Domum accedit, Libertatem vendidit. Proroga[ti]onem imaginatam Leges non admittunt. Ista materia dila[ti]one corrupta est, & dila[ti]one si adhuc fiat emoriatur”.

A védtelen ember reakciója a 146. zsoltár éneklése: „Az kic méltatlan szenvednec, / Megmenti az jó Isten, / Az nyomorult éhezőknc / Ő ád eledelt bőven, / Az foglyokat kihozza, / Rabságból kioldozza.”¹³ A levéldézet azért is érdekes, mert előre vetíti azt, amit Tolnai Gábor „féldeák — félmagyar”¹⁴ megoldásnak nevezett: Bethlen magyarul ismerteti az eseményt, és latinul kommentálja vagy vonja le a tanulságot.

A másik levelet azért találtuk közlésre érdemesnek, mert a gyilkosságot leíró sorokban a „szépírói sziget”-ek — igaz, távoli — előzményét látjuk. A leíró rész jelentőségét nem túlozzuk el, hiszen a tartalom, és a megjelenítő szándék választotta a levélíróval ezt a módszert. Úgy érezzük, akadozó nyelve ellenére is érzékletesen rajzolja a egykori bűnesetet, s a két levél jelzi az utat a Bethlen Miklós-i próza kialakulásához.

A következőkben érdemes még az *Önéletírás* utáni, a bécsi fogságban született leveleket is szemügyre venni. A császári ítélet fordulatot hozott Bethlen levélírói tematikájában és módszerében is. Míg életének előző éveiben állami, országos ügyekben levelezett, most *belterjessé* válnak levelei, kisebb-nagyobb családi, gazdasági intézkedések foglalkoztatják. Ha a korábbi levelekre azt mondtuk, hogy memoárjának előzményei, akkor most az állapítható meg, hogy ezekben a levelekben az *Önéletírás*-ban jól bevált módszerek élnek tovább. A helyzet ugyanaz, mint fogarasi rabsága idején: a levelek *képanyaga* bővül:

„Regen Huzzát megölte az isten, hogy az Frigy Ladához nyúlt, nem azért mert az esestől tartani jó dolog volt, hanem azért, hogy miért töttek volt á Ladat ökör szejkerre, mint Philistaeusok, miért nem vittek az Vallakonn az Isten rendelete szerent. Enis az Isten Ladajat akarám

¹¹ Benda Kálmán: *Bethlen Miklós kancellár*. Hitel 1942. 395.

¹² A két levél lelőhelye: OL Bethleni Bethlen család levéltára, P. 55. 1697. Ebben a csomagban található Bethlen Miklós leveleskönyve, amely az 1696. okt. 10. és 1697. szept. 18. között írt leveleinek a „párját” tartalmazza. A 42. lapos füzetecske 38 levelet foglal magába, amelyek címzettjei: Kálnoki Sámuel, Bethlen Gergely, Keresztési Sámuel, Apor István, a kancellária és a gubernátor. A 42 lapból mindössze 14 üres. Az alább közlendő levelek a 7. illetve a 26—27. lapon olvashatók.

¹³ Szenci Molnár Albert Oppenheimi énekeskönyve. Oppenheim 1612. 108. RMK I. 435.

¹⁴ Tolnai Gábor: *Tanulmányok*. Bp. 1970. 74.

az Esestől oltalmazni s — meg estem, de nem úgy, mint Huzza, mert semmi vetkem nekem abba, ha masok eleitől fogva az en akaratom ellen Ökör Szekerre töttek, vagy ugyan magok felrugtak vagy döyöttek.”¹⁵

A levélnyitó és -záró formulák már megmerevedtek, nem sok változás észlelhető: a Bethlen Lászlóhoz írt tizenhat levél¹⁶ legtöbbször „Édes Öcsém Uram”-mal kezdődik, s „K[e]g[y]e]med köteles atyjafia szolgaja”-val zárul, de van néhány érdekes kivétel, amelyben „rab” vagy „vén rab” jelző szerepel az aláírás előtt.

A feleségéhez és a József fiához írt levelek már a 70-en túlévő zsémbes öregurat mutatják. Megmosolyogtat, ahogy az otthoni „szófogadatlankodókat” regulázza. Az otthonmaradtak ügyetlen gazdálkodása által okozott károkról szóló híreket dühösen fogadja. Az istenes Bethlen Miklós ilyen bosszús hangulatában a szokásos „isten megaldgyon Edes Felésegem benneteket” helyett „Isten tegyen Strutz madár tojást bellőletek”-kel búcsúzik szeretteitől.¹⁷ Majd pedig nemsokkal halála előtti utolsó levelei egyikében így írt fiának, aki anyja temetésére túl sokat költött:

„Be elvétetted-é; vagy mi a veszélyt irsz, hogy 20 vég fekete posztót vettetek, talám az utat is posztóval terítettétek be az Háztól fogva a Temetőig?”¹⁸

Ezt már akár Mikes Kelemen is írhatta volna.

*

A két kiadatlan levél szövege a következő:

[1]

Sz[ent] Kereszti Edes Komam Uram. Ult[ima] Xbr[is] 1696.

K[e]g[y]e]ll[me]d 15 es 19 praesentis költ leveletis vettem. Ugj latom megh akkor k[e]g[y]e]ll[me]d nem vette volt az en leveleimet Komornyik Ur[am] által, en nem tudok mind ezekről a' fenn forgo materiakról mar többet es jobbat irni. Es ugy el untam hogj maid leis tettem mar elmemet tam de publicis Quam privatis omnib[us] Es vettem magam[na]k tsak az en I[ste]n[nem]mel valo Soli loquiui-mot, mentere hagjvan mind Hazám, mind Hazam dolgat a' hova az I[ste]n ki vezerli ebből a' szel-veszből. A 146. Soltart gjakran eneklem, Ugj latom Vilag Ur[na]k nem en leszek ados, hanem ő leszen nekem. Senki sem mondhatja. Domum accepit, Libertatem vendidit. Proroga[t]ionem imaginatam Leges non admittunt. Ista materia dila[t]ione corrupta est, & dila[t]ione si adhuc fiat emorietur. Komam Aszszony betegseget kivanom szívesen I[ste]n gyogyitsa. A Barsony Csipke Arany mü mind kellene sietve.

Az Expeditiók Cathalogussat Taxator Ur[am] Ra[t]iojat el varom, mert latom, hejaba varom en á Cancellaria önkent valo discretiojat, ha maskeppen nem fogok k[e]g[y]e]ll[me]dtekhez. Azt tudom I[ste]n lat velle Ezer Taller arru Argenteriaival szerencseltettek az Uj Esztendőben leg alabb. Ez Joco serium. Ajanlom I[ste]n K[e]g[y]e]ll[me]be K[e]g[y]e]ll[me]det, es kivanok örvendetes uj [esz-tendőt] K[e]g[y]e]ll[me]d[ne]k. V. Kamaras. ult[ima] Anni. 1696.
Az Aran[ny] mivet bar csak ad 28. Jan[uar] Vajara a' Lakadalomban vihette Komam Absolon Ur[am], kinek is irta[m] rolla. A Vasarlastol Csipketől maradó penztis kerem külgje le mind K[e]g[y]e]ll[me]d mind Caradin Ur[am]

En felek Palatinus Ur[am] miattam bünteti Maramarost, es mind a' Guberniumert az egesz Partiumot, Ezt illik Palm, Kinszký s-Lichtenstein Ur[na]k megh mondani.

Certe de Maramaros actum est, si non corrigitur, Quare non possunt idem facere, quod Heizler Anno praeterito, semel 800.

Portiones ex pungendo & dicendo Forfitan non vultis unquam amplius habere Maramaros.

¹⁵ Géber: *i. m.* 161.

¹⁶ Lukinich: *Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról.* ItK. 1906. 80—93.

¹⁷ Gyárfás Elemér: *Bethlen Miklós kancellár.* Dicsőszentmárton 1924. 222.

¹⁸ Gyárfás: *i. m.* 225.

Keresztesi Samuel Ur[na]k Sz[ent] Miklos 1. 7br[is] 1697.

K[e]g[ye]lmed 29 Augusti költ levelet becsüllettel vettem. Hogy K[e]g[ye]l[me]d az Boer Simon Ur[am] levelet nekem megh küldötte megh szolgalom. Ami penigh a Sorol valo K[e]g[ye]lmed egészsz írást nezi, en arra most nem irok, hanem csak hagyom Seradara, akkor az Ur Gubernator Ur[am] Bogatra jöven s az több Urakis ugy hiszem, az K[e]g[ye]l[me]d irasat megh mutatom, mivel enis oda megyek, talam K[e]g[ye]lmedis ott leszen, mindazaltal ha K[e]g[ye]lmed ott n[em] lenneis, en megh mondom. Hogy K[e]g[ye]lmed az Hirekről engemetis tudositott megh szolgalom K[e]g[ye]lmed[ne]k nekemis írják azt, hogy az Török melle most igen Keves Tátár Joheteit, mert az Muszka es Kozák igen megh nyomván a Tátárt, megh az Bucsaki Tatarnakis mind Krim segicsegere kellet mennie.

Azomban hogy az Saxoniai Elector már Krakkoban bement, es benn az Kiralyi Varban lakik, mindazaltal az Elenkező felek mostis kemenyked[nek], de az Orszagnak nagyobb resze[n] Ugyan az Electorral tartya, az Hadok[na]kis az Elector megh fizetven, igen nagy kedvesseget nyert előttök.

Olah Püspök[ne]k kit töttek en nem tudom, mert ez az mi Jambor Püspökünk nekem ket rendbeli levelemre sem teszen választ, irtam volt enis felölle, hogy tudoscison engemetis, de en nem erdemlettem megh azt eö K[e]g[ye]lmetől, hanem az Ur Gubernator Ur[am] írja hogy már tettek de nem írja kit es hogy eö K[e]g[ye]lme már Passustis adott neki az Confirmatioert valo be menetelre Havasalyföldébe[n], ennekemis Tordán volt ugyan értésemre hogy azt akarjak de en nem Javallotta[m] s-felek hogy az I[ste]jn minket bizony megh büntet azért az Olah Nemzetcségért hogy ollyon semmirevalok[na]k tartyak őket, es különben nem viselünk gondot rajok, Ugy hiszen leszen kezfogojok Baranyai Uramek reszeröl ha I[ste]jn megh n[em] gatollya, mert az minap Apor Uramek memorialetis adanak az Olah Püspöki teteleröl az Guberniumnak a Catholica Religio reszeröl.

Ilyen szomorú Casusrol kell K[e]g[ye]lmed[ne]k írnom, es egyszersmind K[e]g[ye]lmed tisztis s kötelességre kenszeritenem: Tegnap szinte estvefele Groff Pekri Lőrincz Ur[am]na]k egy Kiraly Istvan nevü Istvan hazán lako Biraja Süllyebe[n] lako Pap Andrassal edgjut egy nehany embereket fel veven Süllyeből majd mind említett Pekri Lőrincz Ur[am] Jobbagyit rea mentek a Medvesi szena füre, melyet a[m] memoria[m] hominu[m] mind bekessegesen ezek birtak, es ott valami praentiojakra nezve fel raktanak harom buglya szenát, és el vittek, ott kaszalván az Medvesiek töttek Medvesreis hirt, es osztan mind az ott kaszalok, mind penigh az falubeliek ki mentenek oda, holis osztan mint s hogy lett Koztek az dolog, hosszu volna az historiaja, idővel megh vilagosodik, elég az hogy Pap András aval a Kiraly Istvannal együtt vissza fordult es maga Pap Andras haromszor csappantotta a puskát Jobagyimhoz, s el nem sülven puskaja, neki biztotta azt az Kiraly Istvánt, s ugy lötte főbe egy Jo Ifju legeny magom kölcsegemen kerekességre tanitatott Magyar Jobbagyomot hogy a bizony keves idő mulva csak megh holt, melyet latvan az Medvesiekis üzöben veték a Gyilkósokat, es egy Szavuly nevü közüllek megh fogtak, de Pap András es Kiraly István az puskasok el mentenek, Kiraly Istvan megh fogasarol en ugyan meg az estve irtam Pekri Lőrincz Urnak, de eö K[e]g[ye]lme othon n[em] volt es igy annak megh fogasaban ugy hiszem semi sem telik azon az Uton hanem Lelkeben Jar K[e]g[ye]lmed[ne]k disponalyon Ugy felöllye Tiszt Uraik[na]k hogy fogottassek megh. Mivel pedig Pap Andras[na]kis semmi Residentiaja nincsen, hanem csak Felesege Joszagara szállatt, ötetis K[e]g[ye]lmed fogossa megh az Articulus szerent, ugj mint Residatlan Nemes embert, mert n[em] hiszem hogj megh allya a sárt, el szokik, es az ártatlan vér K[e]g[ye]lmetekre fog kiáltoni Tisztekül, Szávult penigh en ma kisertetem Fejervarra, es ezen levelem szolgalm által most Assignalom K[e]g[ye]l[me]d[ne]k ugj mint Tiszted (?) kezeb[en] parancsolalyon K[e]g[ye]lmed Fejervarra, tartossek ugj mint Gyilkos es halalra valo es noha az öcsem Pekri Ur[am] Fő Ispán, de se kezesegen se maskent mint gyilkost el ne bocsattassa k[e]g[ye]lmetek migh az törvény el nem bocsattya. Kiraly Istvan es Pap András megh fogotatasa penigh megh leven, terminallyon kerem K[e]g[ye]l[me]d[e]t, hogy igazodgyék minel hamarabb dolgok, mert Szavullal ugyan a ki keznel vagyon, en tudnám az Tertialis Processust, es megis erdemlené Szavul az halált, mert noha imezek puskaztak Forumon, de mindennek az egészsz dolognak Szavul volt az indittoa de nem akarok azon a magam Forumomon procedalni, kivaitkeppen hogy Pekry Lőrincz Ur[am]is hazán nincsen, tudom K[e]g[ye]l[me]d eljár az igazsagban. Ezen Szolgalm be megyen Fejervarra, es mind az K[e]g[ye]l[me]d parancsolattyát mind oda, mind az Tisztek[ne]k, mind az en hozzam valo valaszát el hordozza.

K[e]g[ye]l[me]d joakarattyát meg szolgalom es ajanlom I[ste]jn oltalmab[an] Sz[ent] Miklos. 1. 7br[is] 1697

MIKLÓS BETHLEN AND HIS LETTERS

The letters of the famous seventeenth century Transylvanian politician and memoirist have not been examined as works of art yet. This study is to prove his capacities in letter-writing, too. On the one hand Bethlen's letters are trusty sources for historians and on the other, lend themselves to follow the development of his prose, before and after his chef-d'oeuvre: *Memoires* (Önéletírás). Two unpublished missives are added to represent the forerunners of his methods used in his well-known book.